

Vergi Kayıtları, Mahsul Miktarları ve Fiyatlar: Vakıfların *Rüsûm*, *A'şâr-ı Hubûbât* ve *Fürûht-ı Hubûbât* Defterleri

Tax Registries, Quantity and Price of Crops: Tax Registries, Tithe Registries and Crop Sales Registries Belonging to Waqfs

*Kayhan Orbay**

Özet

Bu yazıda vakıflarda tutulan müfredat defterlerinden üç tür defter tanıtılmaktadır. Bunlar *Rüsûm*, *A'şâr-ı Hubûbât* ve *Fürûht-ı Hubûbât* Defterleridir. Bu defterler vakıflarda defter türleri ve hesap tutma usulleri ile ilgili çalışmalar için önemlidir. Defterler vakıfların nakdi ve aynı vergi gelirlerinin kaydı, seviyesi ve tahsili konusunda bilgi vermektedir. Defterlerin önemli bir özelliği çiftçinin fîli mahsul miktarını ve yıl içinde değişkenlik gösteren fiyatları vermesidir. Benzeri defterlerin arşivlerde tespiti ve çalışılması ile vakıfların mali ve kurumsal tarihi ile yerel tarımsal tarihe yeni katkılar yapmak mümkün olacaktır. Ayrıca defterler fiyatlar tarihi ve muhasebe tarihi açısından zengin veriler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Muhasebe Defteri, Vergi, Öşür, Mahsul

Abstract

This study will introduce three types of detailed registries kept in the waqfs. These are the tax registries, tithe registries and crop sale registries. They are particularly important for studies on the waqf registers and bookkeeping techniques. They show the registration procedure in the waqfs, give information on the tax rates and the ways of collection of cash and in-kind taxes. A distinct feature of the registers is that they present a record of the actual yield of a farmer and the fluctuating grain prices in a given year. Examining similar registries will contribute significantly to research done on the financial and institutional history of waqfs and on local agricultural history. In addition, these registers contain rich data for the history of both prices and accounting.

Keywords: Waqf, Account Books, Tax, Tithe, Crop

* Yrd. Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Sultan ve hanedan mensupları ile vezirler, ağalar, kadıaskerler, beylerbeyler gibi yüksek mevki sahibi devlet görevlilerinin kurdukları vakıflar devasa bütçeleri idare etmekteydiler. Bu hayır kurumları sosyal, kültürel ve dini yaşamın ihtiyaç duyduğu önemli hizmetleri görmekteydiler.¹ Bunlardan bazıları, örneğin medrese, imaret ve hastahane bina etmek ve işletmek gibi mali külfeti hayli yüksek faaliyetlerdi. Bu hizmetleri ve hayır işlerini yürütecek vakıfların büyük bütçeleri, güçlü mali yapıları olması gerekiyordu. Bunun için de belirli bir bütçe seviyesini sürdürebildikleri, düzenli hasılat temin edebildikleri gelir kaynaklarının vakfa tahsis edilmiş olması ve bu kaynakların da etkin bir biçimde işletilmesi gerekiyordu. Anadolu ve Rumeli’de sultan ve vezir vakıfları benzeri büyük vakıfların çok sayıda ve yaygın kentsel mülkleri olmakla birlikte ana gelir kaynağını tarımsal arazilerden toplanan vergiler oluşturmaktaydı. Hanlar, bedestenler, çarşı dükkanları, haneler ve hamamlar benzeri gelir getirici mülkleri ve geniş tarımsal arazileri ile bu vakıflar yerel ekonomiyi ve ticaret hayatını destekleyen ve canlı tutan iktisadi kurumlardı.

Bu vakıflar vakıf çalışanlarının yanı sıra muhtaç kimseler için de ekme ve yemek pişiriyorlar ve bir yardım kuruluşu vazifesi görüyorlardı. Mektepler ve medreseler ile eğitim hizmetleri görüyorlar, camileri ile dini hizmet yerine getiriyor ve hastahaneleri ile sağlık hizmetlerini üstleniyorlardı. Vakıf gelirlerinin bir kısmı vakıf kadrolarından ve diğer memuriyetlerden emekli olanlar ile yoksullara aylık olarak bağlanmaktaydı. Bu bakımdan vakıflar bir sosyal güvenlik kurumu olarak da işliyorlardı.

Bu vakıflar, gelirlerini değişik kazalara yayılmış vakıf köylerinden tahsil ederek vakıf kasasında toplamakta ve buradan maaş ödemeleri, diğer aylık ödemeleri, ücret ödemeleri, vakıf binalarının idamesi ve hizmetlerin görülmesi için gerekli her türlü mal satın almaları yolu ile yeniden çeşitli kesimlere aktarmaktaydılar. Yüksek istihdam kapasiteleri yaratarak çok sayıda kimseye iş imkanları açmaktaydılar. Şehirlerde ticari canlılık ve birçok ailenin geçimi vakıfların düzenli işleyişine bağlıydı. Vakıflar, yeniden-dağıtımcı işlevleri ve devasa bütçeleri ile yerel ekonomiyi ve ticareti ayakta tutan, iktisadi gelişimi etkileyen kurumlardı.²

¹ Çok sayıda çalışma içerisinde vakıfların iktisadi ağırlığı, sosyal ve kültürel işlevleri konusunda bkz., Ömer Lütfi Barkan, “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, I/2, 235-377; Halil İnalçık, “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *Journal of Economic History*, XXIX-1, 97-140; Amy Singer, *Constructing Ottoman Beneficence, An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, State University of New York Press; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

² Halil İnalçık, “The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* içinde, Eds. Halil İnalçık with Donald Quataert, New York, Cambridge University Press, s. 47; Kayhan Orbay, “Vakıfların

Yukarıda değinilen nihai önemdeki bu iktisadi ve sosyal görevlerin ve iktisadi hayatta merkezi konumlarının yanı sıra sultan ve vezir vakıfları benzeri büyük vakıfların varlığı ve hayır hizmetlerini görmesi devletin meşruiyetini sağlamlaştıran ve yüceliğini, şefkatini, yardımseverliğini temsil eden bir işleve de sahipti. Bu nedenlerle vakıfların amaçları doğrultusunda daimi işleyişlerinin sağlanması ve bu yönde teftişi, yolsuzluk ve suistimallerin tespiti ve önlenmesi lazımdı. Yerel kadılar vakıflara yönelik denetim mekanizması içinde yer almaktaydılar. Ancak sultan ve vezir vakıflarının önemli bir kısmı bazı merkezi dairelerde teftiş edilmekteydiler. Bunlar arasında Darüssaade Ağalığı, Babüssaade Ağalığı ve Şeyhülislamlik bulunmaktaydı.

Vakıflarda Kayıt Sistemi ve Denetim

Vakıflarda denetim mekanizmasının en önemli aracı muhasebe kayıtlarıydı. Vakıflar her mali yıl sonunda bir ana muhasebe defteri yazarlar ve bunu, denetlenmesi amacıyla kendilerinden sorumlu az yukarıda bazılarını saydığımız nezaret makamına gönderirlerdi. Ana muhasebe defteri kapsadığı muhasebe dönemi içindeki nakdi ve aynî gelir kaynaklarını ve fiilen elde edilen gelirler ile tahsil edilemeyen gelirleri, peşin tahsilatlar ve borçlanmaları, nakdi ve aynî gider kalemlerini, mutfak için gıda alımlarını, sarf edilen malzemeyi, maaş ve ücret ödemelerini, tamirat masraflarını, nakdi ve aynî teslimatları, borç geri ödemelerini standart hale gelmiş bir muhasebe düzeni içinde kaydederlerdi.³

Ana muhasebe defteri, aslında mali yıl içinde tutulan ve daha teferruatlı kayıtlar içeren *müfredât defterleri* ile her türlü işleme ait temessük, hüccet, berat benzeri evrakın bir araya getirilerek ana muhasebe defteri düzenine aktarılması ile oluşmaktaydı. Bu müfredat defterleri arasında, maaş ödemelerinin kayıtlarını içeren *defter-i vazîfehârân*, imaretten yemek ve ekmek istihkakı olanların kayıtlarını tutan *defter-i ta'âmbarân* ve *defter-i fodulabârân*⁴, mukataa gelirlerinin hesaplarını içeren *defter-i mukâta'ât*⁵, tamirat harcamalarının dökümünü veren *defter-i meremmât* benzeri defterler bulunmaktaydı.

Bu yazıda tanıtacağımız üç tür defter de müfredat defterleri arasında yer almaktadır. Bunlardan birisi *â'sâr-ı hubûbât* defteridir. Bu defterdeki kayıtlar ana muhasebe defterinde aynî tahsil edilen vakıf gelirleri ile ilgili kayıtlara esas teşkil

İktisadi Boyutu; Yeni Arşiv Kaynakları ve İktisadi Yaklaşımlar", 6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri içinde, Ankara, Pulat, cilt III, 1463-1474.

³ Vakıf muhasebe defterlerinin içerikleri konusunda bkz., Kayhan Orbay, "Structure and the Content of the Waqf Account Books as sources for Ottoman Economic and Institutional History", *Turcica, Revue D'Etudes Turques*, vol. 39, 3-48.

⁴ Kayhan Orbay, "Distributing Food, Bread and Cash: *Vakıf Taamboran* and *Fodulaboran* Registers as Archival Sources for *Imarets*", *Feeding People, Feeding Power; Imarets in the Ottoman Empire*, içinde, İstanbul, Eren Yayıncılık, 171-196.

⁵ Kayhan Orbay, "Detailed Tax Farm Registers and Arrears Registers as Sources of the Waqfs' Financial Analyses", *Acta Orientalia: Academiae Scientiarum Hung.*, vol. 58, no. 4, 331-347.

etmektedir. Defter bize vakıflarda uygulanan muhasebe sistemi hakkında bilgi vermektedir. Defter aynı zamanda fevkalade önemli bir meseleye yanıt vermektedir; öşür vergisi miktarının yanı sıra çiftçinin fiilen tahsil ettiği mahsulün miktarını da kaydetmektedir.

İkinci defter ise *riisüm* defteridir. Bu defterde yer alan kayıtlar ana muhasebe defterinde vakfın nakdi gelirlerinin yazılı olduğu kısmın derlenmesinde kullanılmaktadır. Üçüncü defter ise *fürûbt-ı hubûbât* defteridir ki bu defterde yer alan kayıtlar yardımıyla ana muhasebe defterinde hububat satışından elde edilen gelirler yazılmaktadır. Her üç defter de hesap ve defter tutma usullerini izaha imkan vermektedir.

Bu yazıda değerlendirilen söz konusu üç tür müfredat defteri Gazi Süleyman Paşa'nın Bolayır'da kurduğu vakfına ait defterler arasındadır. Vakfın ana muhasebe defterleri ile birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver tasnifinde yer almaktadır.⁶ Defterleri tanıtmaya geçmeden önce vakıflarda gelirlerin tahsilatında kullanılan yöntemler üzerine kısa bir açıklama yapmak gereklidir. Böylece neden bu tür defterlerin tutulduğu daha rahat anlaşılır.

Vakıflar kentsel gelirlerini çoğunlukla kiralayarak işletiyorlardı. Kırsal gelirlerin işletilmesinde ise iltizam usulü kullanılıyor veya vakıflar gelirlerini kendi istihdam ettikleri cabiler aracılığı ile topluyorlardı. Gazi Süleyman Paşa vakfı, kırsal gelirlerinin tahsilatında bu usullerin her ikisini de uygulamaktaydı. Vakfın bütçesine en mühim katkıyı iltizam gelirleri yapmaktaydı. Bu gelirler diğer vakıflarda olduğu şekilde muhasebe defterinin gelirler kısmında “‘ani'l-mukâta'ât” başlığı altında her bir mukataa bölgesi için ayrı bir başlık açılarak kaydedilmekteydi. Vakıf cari döneme ait mukataa gelirleri ve bunların tahsilatı ile ilgili daha teferruatlı kayıtları *defter-i mukâta'ât* adı verilen bir müfredat defteri cinsinde tutardı. Tahsil edilemeyen gelirler için ise *defter-i bakâyâ-i mukâta'ât* adı verilen bir defter tutulurdu.⁷ Ana muhasebe defterine ise sadece vakıf yönetimi ile mültezim arasında yapılan sözleşme ile tespit edilen iltizam bedeli, bu bedelden tahsil edilen kısım ve baki kalan miktar kaydedilirdi. Bunun dışında elbette mukataa bölgesini oluşturan köy ve çiftliklerin ismi, mültezimin ismi ilgili kayıta yer alırdı. Bazan üç yıllık iltizam bedeli, iltizam bedelinde artış veya eksilme olmuş ise bunun kaydı verilirdi.

⁶ Gazi Süleyman Paşa vakfı muhasebe defterleri üzerinden daha önce çalışılmıştır, Tevfik Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul, Kitabevi. Kayhan Orbay, “Gazi Süleyman Paşa Vakfı'nın Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi”, *basılacak.*, A.Ü. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. c.XXX, S.49, Ankara 2011. Müfredat defterleri genellikle arşiv kataloglarında ayrı bir giriş altında yer almamaktadır. Bu defterler ana muhasebe defterlerini içeren ciltler içinde ortaya çıkmaktadır.

⁷ *Defter-i mukâta'ât* için bkz., Orbay, “Detailed Tax Farm Registers and Arrears Registers”. *Defter-i bakâyâ-i mukâta'ât* için bkz., Orbay, “Distributing Food, Bread and Cash”.

Eğer vakıf kırsal gelirleri kendi cabi ve katipleri aracılığı ile topluyor ise kayıtlar farklılık arzederdi. Bu durumda genellikle nakdi ve aynî gelirler ayrı ayrı kaydedilirdi. Muhasebe defteri bazan nakdi ve aynî gelirlerin toplam meblağını kaydeder ve arkasından önce nakdi sonra aynî vergi gelirlerini vergi cinsine göre tefrik ederek listelerdi. Bu durumda örneğin “an mahsûl-i kurâ” ana muhasebe girişinden sonra, ilkönce “ani’n-nukûd” başlığı girilir ve toplam nakdi vergi geliri verilir. Daha sonra cizye, çift resmi, bennak ve mücerred vergisi, değirmen, koyun, kovan vergisi ve diğer kırsal vergilerden tahsil edilen miktarlar ayrı ayrı yazılırdı. Bu vergilerden cari mali dönem içinde tahsil edilen ve edilemeyen miktarlar da not düşülebilirdi.

Nakdi vergi gelirlerinin kaydından sonra “ani’l-gallât” başlığı atılır ve toplam aynî vergi tahsilatı miktarı verilir. Arkasından vergiye tabi her mahsulden tahakkuk eden vergi miktarları o mahsul cinsi altında kaydedilirdi. Yine fiilen tahsil edilen ve edilemeyen miktarlar not düşülebilirdi.

İltizam usulünde nakdi ve aynî vergilerin miktarları ve mahsullerin pazar fiyatlarını tahmin ederek bir sözleşme düzenlenmesi doğaldı. Arızı durumlarda, örneğin bir sel baskını veya çekirge istilası olduğunda mültezim sözleşmeden doğan yükümlülüğünü yerine getiremeyeceği yönünde başvuruda bulunabilir, iddiaları soruşturularak mevcut hal kadılık nezdinde tespit ettirilebilirdi. Tarımsal koşullarda bir iyileşme veya kötüleşme olduğunda, nüfus artış veya azalışı ortaya çıktığında bu değişimler sonraki iltizam sözleşmelerine yansıtılabilirdi. Kırsal gelirlerin doğrudan vakıf tarafından toplandığı durumlarda ise aynî ve nakdi vergilerin tahminî yerine vakıfların tarımsal arazilerinin doğrudan tahriri yoluna gittiğini görüyoruz. Dahası elimizdeki defterler vakıf köylerinin ve diğer kırsal mülklerinin her yıl tahrir edilerek vergilerle ilgili kayıtların güncellendiğini gösteriyor.

Rüsûm Defterleri

İşte burada ele aldığımız müfredat defterleri türlerinden ilk ikisi de aslında bu tahrirlerdir. İnceleyeceğimiz ilk defter MAD 15488 kodlu “rüsûm defteri”dir. Defterin kapak sayfasında “defter-i rüsûm ‘an cibâyet-i Birgos” yazmaktadır. Defter Bolayır’da Gazi Süleyman Paşa vakfına ait olan Birgos köyü ve diğer bazı vakıf köylerinden tahsil edilecek olan nakdi vergileri kaydetmektedir. Defterin giriş kısmında ise “defter-i resm-i çift ve bennâk [ve] mücerredân ve gayrihu ve cibâyet-i Birgos ma’a tevâbi’hâ” yazmaktadır. Defter Hicri 1011 (1602-03) senesine aittir.

Defterde ilk olarak Birgos köyünden tahsil edilecek vergiler kaydedilmiştir. “Karye-i Birgos” başlığı altında bir veya birden çok çiftlik tasarruf edenlerin çift-resmi vergilerinin hesapları verilmiştir. Vergi mükellefleri tek tek isimleri ile kaydedilmiştir. Burada kayıtlı çift-resmi mükellefi olan on haneden ikisinin kaydı örnek olarak aşağıya alınmıştır.

Ahmet [bin] Halife	Şaban [bin] Selmân
[ç]ift	[ç]ift
66 [akça]	55 [akça]

Çift-resmi 22 akçadır. Ahmet üç çiftlik büyüklüğünde arazi tasarruf etmektedir. Şaban ise iki buçuk çiftlik büyüklüğünde araziye tasarruf etmektedir. Bu kayıtların sonunda bir yekun verilmiştir. Buna göre Birgos köyündeki on çift-resmi mükellefi toplam onaltı çiftlik büyüklükte yer tasarruf etmektedir.

Yekûn	
Çift	
Tamâm Nim	
14	4

Defter daha sonra nim-çift ve bennak vergisi mükelleflerini kaydetmektedir. Burada kayıtlı oniki mükellefin beşi yarım çiftlik büyüklüğünde arazi tasarruf etmektedir ve mükellef başına 11 akçadan nim-çift vergisi ödemektedir. Yedi kişi ise aslında bennaktır ve 9 akça bennak vergisi ödemektedir. Hemen arkasından mücerred resmi kaydedilmiştir. On nefer mücerred “resm-i mücerredân” alt başlığı altında kişi başına 6 akça vergi yükümlülükleri ile tek tek sayılmıştır.

Defter daha sonra “resm-i bagât” başlığı altında bu verginin mükelleflerini listelemiştir. Kayıtlı ilk kimse yukarıda da çift-resmi mükellefi olarak adı geçen Ahmet bin Halife’dir ki 16 akça vergi ödemektedir. Kayıtlı ondört mükelleften toplam 70 akça *resm-i bagât* vergisi ve 2 akça *mukâta’a* adı altında vakfa gelir tahakkuk etmiştir. Son olarak Birgos köyüne ait 40 akça *resm-i kovân*, 10 akça bostan vergisi kayıtları düşülmüştür.

Bundan sonra defter, Birgos köyü civarındaki beş köyün daha aynı biçimde vergi kayıtlarını yazmıştır. Son kaydedilen köyde yaşayan gayr-ı müslim için cizye vergisi kayıtları da verilmiştir. Otuz hane olarak verilen gayr-i müslimler 70’er akçadan toplam 2.100 akça cizye vergisi ödemektedirler.

Defter son olarak kayıtlı köylerden tüm vergi cinslerinden tahakkuk eden toplam miktarları kaydetmiştir. Çift-resmine tabi 116,5 çiftlik büyüklüğünde toplam araziden tahsili hesaplanan vergi miktarı çift başına 22 akçadan 2.563 akçadır. Yirmi nefer *bennâk* 180 akça, 26 nefer *mücerred* 166 akça ödeyecektir. Diğer vergi kalemleri şöyledir; *bagât* 393 akça, *kovân* 129 akça, *besâtîn* 76 akça, *mukâta’a* 2 akça, *adet-i âğnâm* 558 akça, *cizye-i gebrân* 36 neferen 2.520 akça. Toplam vergi meblağı 6.580 akça olarak kaydedilmiştir.

Bir diğer “defter-i rüsûm” MAD 15462’de bulunmaktadır. Bu defter bir önceki ile aynı vakfa ve aynı yıla aittir. Defterin kapak sayfasında “defter-i rüsûm-ı Kara Yahşi” ve giriş kısmında ise “defter-i rüsûm-ı çift ve bennâk ve mücerredân ve gayrihum” yazmaktadır. Defter vakfa ait Malkara’ya bağlı Kara Yahşi ile civar vakıf köylerinden tahakkuk eden nakdi vergi gelirlerinin

dökümünü vermektedir. MAD 15358 kodlu Hicri 1021 (1612) yılına ait defter ile MAD 15353, MAD 15357 ve MAD 15359 kodlu Hicri 1022 (1613) yılına ait defterler “defter-i rüsûmât”/“defter-i rüsûm” başlıklı ve yukarıda değinilenlerle tamamen aynı tür müfredat defterleridir. Bu defterler de Süleyman Paşa vakfına ait bazı köylerden tahakkuk eden nakdi vergilerin ayrıntılı kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defterlerin düzeni ve içeriği öncekiler ile aynı olduğundan ilave izahata hiç lüzum yoktur.

MAD 15462 ile MAD 15359 arasında on yıl kadar bir süre olması ve bu defterler aynı köylerden vergi geliri kayıtlarını içerdiğinden bir karşılaştırma yapılabilir. Defterlerin mevcut olması durumunda bu karşılaştırmalar diğer köyler için de yıl be yıl yapılabilir. Bu bize nüfus, arazi tasarrufu ve kırsal iktisadi gelişim konusunda çok değerli veriler sunacaktır. Söz konusu iki rüsüm defteri arasında on yıl kadar bir süre bulunması bu tahrirlerin aralıklarla yapıldığı yanlış izlenimini doğurabilir. MAD 15462 kodlu defterde yer alan Kara Yahşi ve civarındaki köylere ait kayıtlar aynı defterin sonunda toplulaştırılmıştır. Her vergi cinsinden tahsil edilecek toplam meblağlar ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bu kayıtlar daha sonra ana muhasebe defterinde “karye-i Kara Yahşi” başlığı altında tahsil edilecek nakdi vergi gelirlerinin verildiği “‘ani’n-nukûd” alt başlığı altına göçürülmüştür. Buradan çıkarılacak ilk sonuç şudur; muhasebe defteri sadece tek bir köyün ismini başlığa taşısa bile aslında kayıtlar bu köy ile birlikte civarındaki köylerin kayıtlarını birlikte içermektedir.

Rüsüm defterlerindeki toplulaştırılmış kayıtların ana muhasebe defterine nasıl geçirildiğinin bilinmesi önemlidir. Böylece elimizde rüsüm defteri bulunmasa bile ardışık muhasebe defterlerinden rüsüm defterlerinin düzenlenmesine imkan veren tahrirlerin sıklığı ile ilgili bir neticeye varabiliriz. Ana muhasebe defterinde rüsüm defterlerine dayanarak yazılan kayıtların yıldan yıla değişim gösteriyor olması tahrirlerin on veya üç yıllık aralıklarla değil, her yıl tekrarlanmakta olduğunu ispat etmektedir.

A‘şâr-ı Hubûbât Defterleri

Burada ele alacağımız ikinci tür müfredat defteri *â‘şâr-ı hubûbât* ismini taşımaktadır. MAD 15354 kodlu Hicri 1022 (1613) tarihli defter böyle bir defterdir. Defter, Bolayır’da Gazi Süleyman Paşa vakfına aittir ve bazı vakıf köylerinden aynı vergi gelirlerinin tespiti amacıyla hazırlanmıştır. Defterin içeriği üzerine açıklamalarda bulunmadan önce bu defter ile ana muhasebe defteri arasındaki bağı göstermek faydalı olacaktır.

Vakıf müfredat defterlerinden *â‘şâr-ı hubûbât* defterleri vakfın her yıl toplayacağı öşür vergisi miktarını hesap etmek için tutulmaktadır. Defterde tahriri yapılan köylerdeki her bir mükellefin vergiye tabi mahsullerden hasat miktarı kaydedilirdi. Defter sonunda mahsul cinslerine göre ayrımla başlıklar atılarak her bir mahsulden toplam hasat miktarı ve bunun altına da tahsil edilecek öşür vergisi miktarı yazılırdı. Burada öşür miktarının hesabı ile ilgili önemli bir noktaya değinmek gerek. Öşür vergisi miktarı defter sonunda yer alan toplam kayıtlar üzerinden hesaplanmıyordu. Defter içine kayıtlı her bir

mükellefin hasat miktarı dikkate alınarak her biri için öşür vergisi hesap ediliyor ve bunlar toplanıyordu. Defterde yer alan bu kayıtlar ana muhasebe defterinde vakfın kendi cabileri ve katipleri eliyle topladığı vergi gelirlerinin kaydedildiği ve başta açıkladığımız muhasebe kayıtlarının derlenmesinde kullanılmaktadır. Şöyle ki; *rüsum* defterleri bir araya getirilerek vakfın kendi eliyle topladığı toplam nakdi vergi geliri hesap edilmektedir. Bu meblağ “‘ani’n-nukûd” ana başlığı altına kaydedilir ve her vergi cinsi için bir alt-başlık açılarak o vergi cinsinden tahsil edilecek toplam meblağlar kaydedilirdi. Aynı biçimde, *â’sâr-ı hubûbât* defterlerinin sonunda yer alan kayıtlara dayanarak “‘ani’l-gallât” ana başlığı altında tahsil edilecek toplam aynî vergi miktarı kaydedilir daha sonra her bir mahsulden alınacak vergi miktarları alt-başlıklar altında listelenirdi.

Ana muhasebe defterinde bundan sonra vakfın köyleri ayrı ayrı başlıklar altında ödeyecekleri nakdi ve aynî vergiler ile kaydedilirdi. Az yukarıda değinildiği üzere, bu kayıtlarda sıklıkla civar köyler bir arada tek bir başlık altında kaydedilebilirdi. Önce “‘ani’n-nukûd” başlığı altında vakfın bir köyü veya köylerin ödeyeceği nakdi vergi toplamı yazılır sonra alt başlıklarla vergi cinslerine göre ayrımla kayıtlar girilirdi. Aynı şekilde “‘ani’l-gallât” başlığı altında köy veya köylerden tahsil edilecek toplam aynî vergi miktarı girilir ve sonra alt başlıklarla mahsul cinslerine göre vergi miktarları yazılırdı.

Bu kısa hatırlatma ve açıklamadan sonra *â’sâr-ı hubûbât* defterlerinin içeriklerine daha yakından bakabiliriz. MAD 15354 kodlu defterin kapağında “defter-i â’sâr-ı hubûbât-ı mütenevvi’a ‘an cibâyet-i Tatarlar” ve defter girişinde “defter-i â’sâr-ı hubûbât-ı mütenevvi’a [‘an] cibâyet-i Tatarlar tâbi’-i kazâ-i Malkara evkâf-ı merhûm ve mağfûrünleh Şehzâde Süleymân Paşa-i Gâzî ibn Sultân Orhan tâbe serahumâ der zamân-ı fahrû’l-akrân ‘Alî Efendi el-mütevellî be-‘imâret-i kasaba-i Bolayır el-vâki’ sene 1022” yazmaktadır. Defter vakfa bağlı Tatarlar ile Malkara kazasındaki diğer bazı vakıf köylerinden köylünün mahsul miktarını ve tahsil edilen öşür vergilerini kaydetmektedir.

Defterden bazı kayıtları örnek olarak aktarmak defter içeriğinin daha rahat anlaşılmasını sağlayacaktır. Defterde yer alan ilk kayıtlar Tatarlar köyüne aittir. “Karye-i Tatarlar” başlığının altında izleyen iki kayıt yer almaktadır.

Harman-ı						
Derviş [bin] Ömer						
Hinta		Şair		Alef		Seyrek ⁸
Müd Kile		Kile		Müd		Kile
3 5		10		1		1
Harman-ı						
Rıdvân [bin] Durmuş						
Hinta		Şair		Alef		Nohud
Müd Kile		Kile		Kile		Erzen
1 19		10		4		3
				3		3
						2

⁸ Zeyrek.

Bu kayıtlar aslında vakfın tahsil edeceği öşür vergisi miktarlarını göstermemektedir. Bunlar her bir vergi mükellefinin fiilen hasatını aldığı mahsul miktarlarıdır. Defter bu şekilde Tatarlar köyündeki tüm mükellefleri kaydettikten sonra diğer köylerin de kayıtlarını tutmuştur. Rüsüm defterlerinden köylerdeki arazi tasarrufları ile ilgili bir görüşe sahip olabiliyoruz. *A'şâr-ı hubûbât* defterleri de köylerde farklı büyüklüklerde toprak tasarruf eden kimselerin mahsul miktarlarını göstermektedir.

Defterin sonunda yekun kayıtları verilmiştir. Tatarlar köyü ve defterde yer alan diğer köylerde pek çok kimse *yeniçeri* olarak kayıtlıdır. Buna uygun olarak buğday için verilen yekun kaydı aşağıdaki biçimdedir.

Yekûn		Yeniçeri		Cemân
Hınta		Yekûn		Hınta
Müd Kile		Hınta		Öşr
133	10	Müd Kile		Müd Kile
Öşr		28	12	19
Müd Kile Şinik		Öşr		11
16	13	Müd Kile Şinik		
		2	17	1

Buğday için verilen bu defter sonu yekun kayıtları arpa, yulaf, nohut, kapluca, darı, seyrek ve merdük⁹ için de verilmiştir. Buğday kayıtlarında görüldüğü üzere reayadan alınan öşür vergisi oranı toplamda yaklaşık %12,5 yani 1/8 seviyesindedir. Buna karşılık yeniçeri olarak kayıtlı kimselerden alınan öşür oranı ise %9,95 yani yaklaşık 1/10 civarındadır. Defter sonunda verilen öşür vergisi miktarlarının neden bazen tam olarak 1/8 ve 1/10 oranında olmadığı meselesine dair yanıtı az yukarıda da yaptığımız izahı tekrar etme pahasına hatırlatalım. Bu farklar mahsulün ve öşür miktarlarının yekun kaydı alınması için toplulaştırılarak verilmesinden kaynaklanmaktadır. Öşür vergisinin hesabı toplam mahsul miktarı üzerinden yapılmamaktadır. Tek tek mükelleflerin vergiye tâbi her bir cins mahsulü için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Bunun sonucu mahsul miktarının tam olarak sekiz veya onda birinin hesabı her zaman kullanılan ölçekler cinsinden ifade edilemediğinden fiiliyatta farklı nispetler üzerinden öşür vergisi ödeyen mükellefler de bulunmaktadır. Bu durum toplulaştırılmış rakamlar hesaplandığında normal öşür vergisi oranından biraz farklı oranlar çıkmasına sebep vermektedir.

MAD 15167, MAD 15352, MAD 15355 ve MAD 15361 Hicri 1022 (1613) tarihli, MAD 15889 Hicri 1046 (1636) tarihli ve Gazi Süleyman Paşa vakfının bazı köylerinden tahsil edilecek öşür vergisi miktarlarını kaydeden *a'şâr-ı hubûbât* defterleridir. MAD 15908 kodlu ve Hicri 1032 (1623) tarihli *a'şâr-ı hubûbât* defterindeki kayıtlar içinde bazı farklılıklar vardır. Defter Bolayır'dan tahsil edilecek aynî vakıf gelirlerini kaydetmektedir. Giriş kısmından sonra “cemâ'ât-i müselmânân-ı Bolayır” ana başlığı altında vergi mükellefleri tek tek isimleri ile kaydedilmektedir.

⁹ Merdümek.

İlk kaydedilen ondört mükellef için ödeyecekleri öşür miktarları da tek tek hesaplanarak not edilmiştir. Defterde kayıtlı diğer kimseler için bu kayıtlar düşülmemiştir. Defterler vakıf müfredat defterleri içinde sınıflanmakla birlikte esasen müsvedde defteri olduklarından defteri yazan katibin basitçe ilk sayfanın sonuna doğru her bir mükellefin ödeyeceği öşür vergisini kaydetmekten vazgeçtiğini tahmin edebiliriz. Her nasılsa, bu ilk kayıtlar mahsul miktarı ve öşür vergisi bakımından değerlidir. Söz konusu kayıtlardan bazı örnekler aşağıya alınmıştır.

Harman-ı Süleymân Efendi			Harman-ı Mehmed Efendi İmâm-ı Câmî'		
Hınta	Şa'ir		Hınta	Şa'ir	'Alef
Kile	Kile		Kile	Kile	Kile
14,5	3		12,5	12	6
Öşr	Öşr		Öşr	Öşr	Öşr
Kile Şinik	Şinik		Kile Peymâne	Kile Peymâne	Şinik
1 2	2		1 3	1 2	3

Harman-ı Ahmed Müezzîn-i Câmî'				
Hınta	Şa'ir		'Alef	
Kile	Kile		Kile	
18,5	11		11	
Öşr	Öşr		Öşr	
Kile Şinik Peymâne	Kile Şinik		Kile Şinik	
2 1 1	1 2		1 2	

Harman-ı Süleymân Çelebi Yeniçeri			
Hınta	Şa'ir		'Alef
Müdd	Kile Müdd		Kile
5	10 1		10
Öşr	Öşr		Öşr
Kile	Kile		Kile
11	2		1

Bu kayıtlara yakından bakmadan önce ölçeklerle ilgili şu açıklamayı vermeliyiz; kayıtlarda 1 müdd = 20 kile, 1 kile = 4 şinik olarak hesap edilmektedir. Defter sonunda yer alan yekun kayıtları nispetler mevzusuna bir açıklık getirebilecektir. Defter sonunda yer alan tüm yekun kayıtları aşağıda verilmiştir.

Cemân	Cemân	Cemân
Hınta-i re'âyâ	Hınta-i yeniçeriyân	Şa'ir-i re'âyâ
Kile	Kile	Kile
1.335	377	390
Öşr	Öşr	Öşr
Kile	Kile	Kile Şinik
167	38	48 2

Cemân	Cemân	Cemân
Şa‘ir-i yeniçeriyân	‘Alef-i re‘âyâ	‘Alef-i yeniçeriyân
Kile	Kile	Kile
150	688	80
Öşür	Öşür	Öşür
Kile	Kile	Kile
15	86	8
Kapluca	Bakla	Burçak
Kile	Kile	Kile
50	14	60
Öşür	Öşür	Öşür
Kile Şinik	Kile Şinik	Kile Şinik
6 1	1 3	7 2

Bu kayıtlara istinaden rahatlıkla kapluca, bakla ve burçak için öşür vergisi oranının mahsulün 1/8’i oranında olduğunu söyleyebiliriz. Apaçık ki reaya ile yeniçerilere uygulanan oranlar da farklıdır. Buğday, arpa ve yulaf için reaya 1/8 oranında öşür vergisi ödemektedir. Yeniçeriler ise aynı üç ürün için daha düşük, 1/10 oranında vergi ödemektedir.

Elimizde Hicri 1022 (1613) yılına ait ve aynı yerleşimleri kaydeden bir *rîsûm* ve bir *âşâr-ı hubûbât* defteri bulunduğundan bu iki defterin birlikte değerlendirilmesi ile bazı neticeler çıkarabiliriz. MAD 15353 Gazi Süleyman Paşa vakfına ait Kara Ahi ve civar köylerin nakdi vergilerini, MAD 15355 ise aynı köylere ait mahsul miktarlarını ve öşür vergilerini kaydetmektedir.

MAD 15353 *rîsûm* defterinde giriş kısmından sonra ilk kayıt olan “Karye-i Kara Ahi be-zabt-ı Mehmed el-câbi-i mezbur”¹⁰ altındaki ilk satırda şu kimseler yer almaktadır ki çift-resmi olarak ödeyecekleri akça miktarları da isimleri altında kayıtlıdır.

Mehmed	Hüsâm	Ahmed	‘Ömer	Ca‘fer
[bin]	[bin]	[bin]	[bin]	[bin]
Yahyâ	Ahmed ‘	Abdi	Bâki	Süleymân
77	22	22	22	44

Çift-resmi 22 akçadır ve Mehmed bin Yahya 3,5 çiftlik büyüklüğünde arazi tasarruf ettiğinden 77 akça çift-resmi ödemektedir. Aynı defterde “resm-i bagât” alt başlığı altındaki kayda göre Mehmed bin Yahya 20 akça *resm-i bagât* ödemektedir.

MAD 15355 *âşâr-ı hubûbât* defterinde giriş kısmından sonra ilk olarak Kara Ahi köyünde sakin kimselerin mahsul miktarları kaydedilmiştir. İlk kayıt şöyledir.

¹⁰ Mehmed vakfın maaşlı *cabîsî*dir ve defter onun tarafından hazırlanmıştır.

-1				
Mehmed [bin] Yahyâ				
Hınta		Şa'ir	'Alef	Erzen
Müdd Kile		Müdd Kile	Müdd Kile	Kile
10	4	2 16	1 8	4

Her iki defterdeki kayıtları birlikte ele aldığımızda 3,5 çiftlik tasarruf eden bir kimsenin yıllık mahsul miktarını görebiliyoruz.

Aşağıya ilk alıntılar *riisûm* defterinden ikinciler *â'sâr-ı hubûbât* defterinden olmak üzere Kara Ahi köyünde sakin olan, her iki defterde de kaydı bulunan ve iki çiftlik tasarruf eden Ca'fer bin Süleymân, bir buçuk çiftlik yer tasarruf eden Mustafa bin Yusuf, bir çiftlik tasarruf eden Ahmed bin 'Abdi, yarım çiftlik yer tasarruf eden Yahya bin Emrullah ile bennak olarak kayıtlı 'Ali bin Emrullah biraderler ve yine bennak olarak kayıtlı Nusret bin Mustafa'ya ait kayıtlar aktarılmıştır. Emrullah oğlu Yahya bennak olarak kayıtlıdır ve ayrıca yarım çiftlik arazi tasarruf etmektedir. Daha doğrusu bu araziyi biraderi Ali ile birlikte işlemektedir. Yahya, arazi için nim-çift vergisini ve kendisinin bennak vergisini ödemekte, kardeşi Ali ise sadece bennak vergisi ödemektedir. Ali aynı zamanda biraderi ile birlikte işlediği yarım çiftlik büyüklükte araziden kendi elde ettiği mahsulün öşrünü de ödemektedir. Mustafa oğlu Nusret sadece bennak olarak kaydedilmekle birlikte onun *ekinli* olduğu anlaşılmaktadır.

Ca'fer			Mustafa			
[bin]			[bin]			
Süleymân			Yusuf			
44			33			
Harman-ı			Harman-ı			
Ca'fer [bin] Süleymân			Mustafa [bin] Yusuf			
Hınta		Burçak	Hınta		Şa'ir	Erzen
Müdd Kile		Kile	Müdd Kile		Kile	Kile
1	12	4	1	18	16	2

Ahmed			
[bin]			
'Abdi			
22			
Harman-ı			
Ahmed [bin] 'Abdi			
Hınta		'Alef	Erzen
Müdd Kile		Kile	Kile
2	2	4	3

Yahyâ		Yahyâ		'Ali	
[bin]		[bin]		[bin]	
Emrullah		Emrullah		Emrullah	
11		9		9	

Harman-ı				Harman-ı			
Yahyâ [bin] Emrullah				'Ali [bin] Emrullah			
Hınta	Şa'ir	'Alef		Hınta	Şa'ir	'Alef	
Müdd Kile	Kile	Kile		Müdd Kile	Kile	Kile	
2	2	12	14	2	2	12	14

Nusret
[bin]
Mustafa
9
Harman-ı
Nusret [bin] Mustafa
Hınta
Kile
8

Buraya kadar tanıttığımız *rûsûm* ve *âşâr-ı hubûbât* defterleri üzerinden daha detaylı incelemeler yürütmenin de mümkün olacağına inanıyoruz. Böylece vergi kayıtlarının tutulması, hesabı, vergi oranları, bölgesel toprak verimliliği, toprak tasarrufu ve tarımsal koşulların tespiti konularında Osmanlı tarihyazımına ciddi katkılar yapmak mümkün olacaktır. Arşivde bu iki tür müfredat defterinin daha birçok örneğinin ileride çıkacağını ve araştırmacılar tarafından verimli bir şekilde kullanılacağını ümit ederek bu bahsi bir hatırlatma ile kapatıyoruz; bu defterler vakıf nakdi ve aynı gelirlerini kendi cabi ve katipleri vasıtası ile topladığından böyle detaylı kayıtları içermekte ve her yıl tekrarlanmaktadır.

Fürûht-ı Hubûbât Defterleri

Son olarak yine vakıf müfredat defterleri arasında yer alan ve şu an için tek bir örneğini bulabildiğimiz *fürûht-ı hubûbât* defterine değinmek istiyoruz. MAD 15486 kodlu defter Gazi Süleyman Paşa vakfının Hicri 1011 (1602-03) yılına ait bir müfredat defteridir ve vakıf anbarından hububat satışı işlemlerinin kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defter kapağında “defter-i fürûht-ı hubûbât-ı mütenevvi'a be- esmân-ı muhtelife 'an zamân-ı Fethullah Bey el-mütevelli-i be-'imâret Bolayır el-vâki' sene 1011”, defterin girişinde ise “defter-i merhûm Şehzâde Süleymân Paşa-yı Gâzî hazretlerinin bin onbir senesinde vâki' hubûbât-ı mütenevvi'anın fürûhtlarıdır ki zikr olunur” yazmaktadır. Bu müfredat defterinin mahiyetini itibara alarak her yıl düzenlendiğini şüphesiz iddia edebiliriz.

Defterin içerdiği kayıtlar muhasebe dönemi sonunda ana muhasebe defteri yazılırken derlenmekte ve kısaltılarak *'an emvâl-i müteferrike* girişi altında kaydedilmektedir. Diğer birçok vakıfda ise derlenen bu kayıtlar “'anî'l-mebi'ât” başlıklı gelir kalemi altında verilmektedir. Bu kayıtlar aynı zamanda çoğunlukla ana muhasebe defterine ayrı bir nüsha olarak eklenen veya defterin sonuna ilaveten kaydedilen kiler ve anbar hesaplarının da derlenmesinde kullanılmaktadır.

Fürûht-ı hubûbât defterlerinin vakıflarda tutulan muhasebe defterleri arasındaki ilişkiyi göstermesi ve hesap teknikleri hususunda mühim bilgiler vermesinin ötesinde önemleri vardır. Bu defterler gıda malları fiyatlarının tespiti için zengin veriler içermekle birlikte, tarihsel fiyatların tespiti ve endekslenmesi genel meseleleri konusunda dikkate alınması lazım gelen önemli ipuçları verirler.¹¹

MAD 15486’da giriş kısmından sonraki ilk başlık “fürûht-ı hinta”dır. Bu başlık altında vakfın onüç kez farklı zaman, el ve fiyat seviyelerinden buğday sattığını görmekteyiz. Satışlarda buğday fiyatı kile başına 52 akça ile 100 akça arasında değişmektedir. Maalesef en azından elimizdeki bu örnek defter özelinde satışların tarihleri not edilmemiştir. Arpa üç kez, yulaf yirmibeş kez, bakla¹² dört kez, darı beş kez, burçak iki kez, susam ve seyrek birer kez, mercimek sekiz kez farklı zaman, el ve fiyat seviyelerinden satılmıştır. Defterden bazı örnek kayıtlar aktarmak faydalı olacaktır.

Bahâ-i	‘An bahâ-i	‘An bahâ-i
Hınta	Hınta	Hınta
‘An yed-i Vekil-i harc	‘An yed-i Hızır Re’is	‘An yed-i Vekil-i harc
Müdd fi 52	Kile fi 55	Kile fi 95
3	2	8
Kıymet	Kıymet	Kıymet
3.120	110	760
Minhâ		Minhâ
(...) ‘araba ve kesr-i		Kirâ-i ‘araba
kile ve harc-ı kabbân		32
240		

Bu detaylı kayıtlar bize vakfın kendi anbarından kimler eliyle, yıl içinde kaç defa ve hangi fiyat seviyelerinden ne miktar hububat satıldığını göstermektedir. Yine bu kayıtlar hububat fiyatlarında %100’e varan oynamalar olduğunu göstermektedir. *Fürûht-ı hubûbât* defterindeki kayıtlar derlenerek ana muhasebe defterine geçirilirken çoğunlukla toplulaştırılır ve ortalama fiyat hesaplanırdı. Dolayısıyla ana muhasebe defterinde yer alan hububat satışları ile ilgili kayıtlarda farklı fiyat seviyelerini görmek mümkün olmamaktadır. Diğer taraftan fiyat serilerinin oluşturulmasında çoğunlukla vakıf muhasebe defterlerinin satış değil satın alım kayıtlarından çıkarılan fiyat verilerinin kullanıldığını da hatırlatmak gerekir.

¹¹ Tarihsel fiyatların elde edilmesi ve bu konuda meseleler hakkında Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998*, Ankara 2000, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; Kayhan Orbay, “Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, basılacak, 48/1, 87-98.

¹² Fül.

Sonuç

Yazının başında da değindiğimiz gibi sultan ve ailesi ile yüksek mevki sahibi devlet görevlilerinin kurdukları vakıflar devasa iktisadi ve sosyal teşebbüslerdir. Bu vakıflar, yerel tarımsal ekonomiyi ve şehir iktisadi ve ticari hayatını etkileyen aynı zamanda yerel, bölgesel ve imparatorluk çapında iktisadi ve sosyal gelişmelerden etkilenen kurumlardır. Aşırı yağmur, sel baskını, çekirge istilası, depremler ve şehir yangınları, salgın hastalıklar, isyanlar, seferler veya taşışlar bu kurumların maliyelerini doğrudan ve/veya dolaylı bir çok yolla etkilemektedir. Bu sayılanlar ve benzeri gelişmelerin vakıfların maliyesi ve işleyişleri üzerindeki etkilerini vakıf muhasebe defterlerinin analizi ile tespit etmek mümkündür. Vakıflar üzerindeki etkilerin de bu kez geri iktisadi ve sosyal yaşam üzerinde etkilerini çalışmak da mümkündür. Bu nedenle muhasebe defterleri bir seri olarak arşivlerde bulunabilen vakıfların bu defterler üzerinden tetkikleri bir yandan tekil vakıf kurumlarının mali ve kurumsal tarihlerini yazmak diğer yandan da bölgesel iktisadi tarihe katkı yapmak bakımından önemlidir.¹³

Bu kısa çalışmada tanıtılan müfredat defterleri, vakıflarda kullanılan hesap tutma tekniklerini göstermesi dolayısıyla muhasebe tarihi alanında önemli bir katkı yapacaktır. Bu defterler, vakıfların mali ve kurumsal tarihlerinin yazılması, fiili işleyişlerinin açığa çıkarılması açısından diğer vakıf defterlerini tamamlayan değerli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, gerek kendi muhtevaları gerekse diğer vakıf kaynaklarını tamamlayıcı nitelikte kullanımları yolu ile bu defterler genel iktisadi tarihe, özellikle de tarımsal ve mali tarihe bilhassa fiyatlar tarihine yönelik yeni bilgiler sunma imkanına sahiptir.

¹³ Suraiya Faroqhi, "Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVII/2, 145-172; Suraiya Faroqhi, "Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as Seen Through Sixteenth and Seventeenth-Century Documents", *Turcica*, 13, 90-121; Suraiya Faroqhi, "A Great Foundation in Difficulties: or some evidence on economic contraction in the Ottoman Empire of the mid-seventeenth century", *Revue D'Histoire Magrebine*, 47-48, 109-12; Suraiya Faroqhi, "Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)", *Turcica*, XX, 43-69. Ayrıca bkz., Stéphane Yerasimos, "Le *Waqf* du *Defterdar* Ebu'l Fazl Efendi et ses Bénéficiaires", *Turcica*, tome 33, 7-33; Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara 2003, Türk Tarih Kurumu; Kayhan Orbay, "16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmarat'ının Mali Tarihi (1553-1650)", *A.Ü. Osmanlı Taribi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, sayı 22, 125-158.

Kaynakça

- BARAKAN, Ömer Lütfi, “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, I/2, 235-377.
- FAROQHI, Suraiya, “Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XVII/2, 145-172.
- FAROQHI, Suraiya, “Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as Seen Through Sixteenth and Seventeenth-Century Documents”, *Turcica*, 13, 90-121.
- FAROQHI, Suraiya, “A Great Foundation in Difficulties: or some evidence on economic contraction in the Ottoman Empire of the mid-seventeenth century”, *Revue D’Histoire Magrebine*, 47-48, 109-12.
- FAROQHI, Suraiya, “Agricultural Crisis and the Art of Flute-Playing: The Wordly Affairs of the Mevlevi Dervishes (1595-1652)”, *Turcica*, XX, 43-69.
- GÜRAN, Tefvîk, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, İstanbul, Kitabevi.
- İNALCIK, Halil, “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *Journal of Economic History*, XXIX-1, 97-140.
- İNALCIK, Halil, “The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* içinde, Eds. Halil İnalcık with Donald Quataert, New York, Cambridge University Press.
- ORBAY, Kayhan, “Detailed Tax Farm Registers and Arrears Registers as Sources of the Waqfs’ Financial Analyses”, *Acta Orientalia: Academiae Scientiarum Hung.*, vol. 58, no. 4, 331-347.
- ORBAY, Kayhan, “On the *Mukâta’a* Revenues and the Revenue Collection of Bâyezîd II’s waqf in Amasya”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (WZKM)*, vol. 95, 139-162.
- ORBAY, Kayhan, “Structure and the Content of the Waqf Account Books as sources for Ottoman Economic and Institutional History”, *Turcica, Revue D’Etudes Turques*, vol. 39, 3-48.
- ORBAY, Kayhan, “Distributing Food, Bread and Cash: *Vakıf Taamboran* and *Fodulaboran* Registers as Archival Sources for *İmaret*”, *Feeding People, Feeding Power; İmaret in the Ottoman Empire*, içinde, İstanbul, Eren Yayıncılık, 171-196.
- ORBAY, Kayhan, “16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret’inin Mali Tarihi (1553-1650)”, *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, sayı 22, 125-158.
- ORBAY, Kayhan, “Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, basılacak, 48/1, 87-98.
- ORBAY, Kayhan, “Vakıfların İktisadi Boyutu; Yeni Arşiv Kaynakları ve İktisadi Yaklaşımlar”, *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* içinde, Ankara, Pulat, cilt III, 1463-1474.

- ORBAY, Kayhan, “Gazi Süleyman Paşa Vakfı’nın Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi”, *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XXX, S. 49, Ankara 2011, s. 145-182.
- PAMUK, Şevket, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.
- SİNGER, Amy, *Constructing Ottoman Beneficence, An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, State University of New York Press.
- UNAN, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- YERASIMOS, Stéphane, “Le *Waqf* du *Defterdar* Ebu’l Fazl Efendi et ses Bénéficiaires”, *Turcica*, tome 33, 7-33.

